

Trećoreci u „Franjevačkim izvorima“

Plod se Franjina nauka, kako ističe jedan od brojnih njegovih biografa, najviše očituje u trima redovima koje je osnovao. Pored prvih dvaju Franjinih redova, u „Franjevačkim izvorima“ (*Fontes Franciscani*) – monumentalnu djelu što sadržava sve temeljne spise osamstogodišnje franjevačke tradicije, omedavna dostupnu i u cjelovitu hrvatskom prijevodu – znatan prostor zaslužuje i Treći red (*Ordo poenitentiae S. Francisci*). O ovom se redu sustavno i iscrpno izlaže u osmom dijelu „Franjevačkih izvora“, naslovljenu „Zakonodavni tekstovi reda braće i sestara od pokore“, gdje se Treći red promatra kao cjelina, jedinstven pokret što će se istom poslije razviti u svjetovni i samostanski, te u pripadajućim „Dodacima“, koji donose kasnija pravila obaju tih odvjeta. Ovdje se nalaze tekstovi *Memoriale propositi* (1221.) i bula *Supra montem* pape Nikole IV. (1289.) te, pored nekoliko drugih spisa, kasnija pravila što su ih za svjetovni red objelodanili pape Leon XIII. (1883.) i Pavao VI. (1978.), a za redovnički Leon X. (1521.) i Pio XI. (1927.). Uz rečene najznatnije normativne tekstove Trećega reda, zanimljivi su i kraći sporadični osvrti na razne aspekte nastanka i života Reda, koje u drugom dijelu „Franjevačkih izvora“ nalazimo u nekoliko Franjinih životopisa (npr. *Vita s. Francisci* Julijana Špajerskoga, *De inceptione vel fundamento Ordinis* Ivana Perušinskoga, *Legenda trium sociorum* te *Liber de laudibus b. Francisci* Bernarda Beskoga).

Doctrinae Francisci elucet maxime fructus in tribus ab eo statutis Ordinibus. Plod se Franjina nauka, prema riječima njegova životopisca Bernarda Beskoga, ponajvećma pokazuje u trima redovima koje je osnovao. Pored prvih dvaju franjevačkih redova, male braće i klarisa, u „Franjevačkim izvorima“ (*Fontes Franciscani*) – monumentalnu djelu što sadržava sve temeljne spise omostoljetne franjevačke tradicije, a koje je omedavna, o prigodi proslave velikoga jubileja (1212. – 2012.), konačno postalo dostupno i u cjelovitu hrvatskom prijevodu¹ – znatan prostor zaslužuje i Treći red (*Ordo poenitentiae s. Francisci*).

O tom se redu sustavno i iscrpno izlaže u posljednjem, osmom dijelu „Franjevačkih izvora“, naslovljenu „Zakonodavni tekstovi Reda braće i sestara od pokore“, gdje se Treći red promatra kao cjelina, jedinstven pokret što će se istom poslije razviti u svjetovni i samostanski odvjetak. Ovi zakonodavni izvori, potvrđeni od Crkve na temelju Franjina nadahnuća, daju osnovne smjernice kojima je svrha

¹ *Franjevački izvori / Fontes Franciscani* 2012.

voditi pokret franjevačkih pokornika u njihovoj želji da s Franjom, na osobnoj razini, ali i u obitelji i društvu, budu dionicima evanđeoskoga načina života.

Prvi je takav normativni dokument *Memoriale propositi* (Spomenica o načinu života) iz 1221. godine, poznat i kao „Staro pravilo“. Ovim tekstom, sastavljenim po uzoru na obrasce kakvima su se već bile koristile crkvene skupine, spontani pokornički pokret, uz odobrenje pape Honorija III., i pravno biva uključen u crkveni život i strukturu kao *Ordo poenitentiae*. Sva će kasnija pravila nasljedovati juridički oblik i duhovni sadržaj upravo ovoga temeljnoga dokumenta, čija na prvi pogled kruta obvezujuća riječ, ali tijesno povezana s biblijskom baštinom i dupkom ispunjena evanđeoskim nadahnućem, pred pokornike stavlja (*proponit*) obvezama brenenit, cjelovit i zahtjevan životni program (*propositum*). To je pravilo do nas došlo u svega četirima manuskriptima, što i nije iznenađujuće, s obzirom na to da je, nakon stupanja na snagu nove redakcije u obliku bule pape Nikole IV., doskora bilo stavljeno na stranu te u neku ruku zanemareno.

Nikola IV., prvi papa franjevac, koji je k tomu za prvoga suradnika imao „brata od pokore“, utjecajna milostinjara i vojskovođu Giovanniya Macarija, preuređuje tekst „Spomenice“ iz godine 1221. te ga bulom *Supra montem catholicae fidei* iz 1289. godine, uz inauguralne riječi apostolskoga blagoslova *dilectis filiis fratribus, et dilectis in Christo filiabus sororibus ordinis fratrum de Poenitentia, tam praesentibus quam futuris*, potvrđuje kao službeno pravilo franjevacu pokornika. Nakon objave toga dokumenta, poznatoga i kao „Pravilo i način života braće i sestara Reda od pokore“, odnosno „Pravilo Nikole IV.“, franjevci su trećoreci mogli nastaviti svoje karitativno djelovanje unutar čvrsta pravnoga okvira Crkve. Valja napomenuti da „Pravilo Nikole IV.“ u najvažnijim crtama sadržajno odgovara, takoreći se naslanja na tekst „Spomenice“ iz 1221., što potvrđuje i sam papa Nikola kad u bulama iz dviju narednih godina kaže kako je vjerno sačuvao staro pravilo, dodajući samo neke male promjene, odnosno kako je „Spomenica“ očuvana u obliku u kakvu ga je predao blaženi Franjo te da ga on svojom bulom uvrštava u crkveno zakonodavstvo. Bula je *Supra montem catholicae fidei*, za razliku od teksta pravila na koji se naslonila, do nas dospjela u brojnim rukopisima na latinskom, ali – kao što smo maločas imali prilike čuti u izlaganju profesora Reinharta² – i na pučkom jeziku.

² Prof. dr. sc. Johannes Reinhart (Institut za slavistiku Sveučilišta u Beču): *Regula franjevaca samostanskoga III. reda u starohrvatskom prijevodu*. Usp. i sažetak u *Međunarodni znanstveni skup: Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu* (Zagreb, 27. – 28. IX. 2013.) – *Raspored rada i sažetci izlaganja / International Scientific Conference: Tertiary Glagolitic Tradition in European Context* (Zagreb, 27 – 28 September 2013) – *Schedule of Proceedings and Summaries of Contributions*, ur./eds. Ivan Botica, Tomislav Galović, Kristijan Kuhar, Zagreb: Provincija franjevaca trećoredaca glagoljaša – Zagreb, Hrvatsko katoličko sveučilište – Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu/FF-press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Institut za povijest umjetnosti – Zagreb, Staroslavenski institut – Zagreb, 2013., 40-41.

U hrvatskom su izdanju „Franjevačkih izvora“, pored navedenih dvaju pravila iz 13. stoljeća, u sklopu „Dodataka“ objavljena i kasnija pravila Trećega reda sv. Franje. U prvoj se skupini, kao kasnija pravila svjetovnoga reda, nalaze pravila Leona XIII. i Pavla VI., dok druga skupina obuhvaća pravila što su ih za samostanski red objelodanili Leon X., Pio XI. te Ivan Pavao II.

U želji da prvotne propise prilagodi tadanjem načinu života, papa Leon XIII., i sam franjevac trećoredac, objavljuje godine 1883. apostolsku konstituciju *Misericors Dei Filius* kako bi, ne dokidajući ga, osuvremenio staro pravilo za pokornike, s ciljem da se treći svjetovni red obnovi u samoodricanju, molitvi i ljubavi te u nadi kako franjevački laikat ima biti kršćanskim kvascem u promijenjenu društvu novoga doba.

Do posljednje je revizije, u duhu novih koncilskih vjetrova, došlo za pape Pavla VI., koji je 1978. apostolskim pismom *Seraphicus patriarcha* proglasio stupanje na snagu obnovljenoga „Pravila“, naslonjena na duh i sadržaj prethodnih pravila, kako bi za franjevački evanđeoski život uspješno nadahnjivalo nove naraštaje.

Međutim, unutar Trećega su reda sv. Franje još od 13. stoljeća nastajale i skupine pokornika, obaju rodova, koji su htjeli živjeti u zajednici i koji su, osim zavjetovanja evanđeoskomu životu po pravilu *Supra montem fides catholicae*, polagali i zavjete poslušnosti, čistoće i siromaštva te, *de facto*, živjeli redovničkim životom. Njihov se način života s vremenom sve više regulirao različitim papinskim dokumentima, da bi 1521. godine Leon X. bulom *Inter cetera* proglasio pravilo namijenjeno braći i sestrama Trećega reda sv. Franje koji u trima bitnima, maločas spomenutim zavjetima, žive u družbi (*in congregatione*).

Početak 20. stoljeća pojavila se potreba da se Pravilo Leona X. nakon više od četiriju stoljeća sravnji sa zahtjevima modernoga vremena i novih crkvenih zakona. Tako je papa Pio XI., o 700. obljetnici smrti sv. Franje, 1927. godine apostolskom konstitucijom *Rerum condicio* proglasio novo Pravilo, za koje je sam ustvrdio kako je jače prožeto Franjinim duhom, iako će mu kasnije pojedine zajednice upravo zamjerati nedostatak toga istoga duha.

Konačno, koncilске su promjene dovele do toga da su, kao što je to bio slučaj s pravilom svjetovnoga reda u slučaju Pravila Pavla VI., i zajednice samostanskoga reda odlučile obnoviti svoje pravilo te za nj zatražiti papino odobrenje. Nakon nekoliko godina rada na novom tekstu, Pravilo je 1982. godine apostolskim pismom *Franciscanum vitae propositum* odobrio Ivan Pavao II., utvrđujući kako novo Pravilo ima vlastitu snagu i sposobnost da braći i sestrama razloži smisao izvornoga franjevačkoga života, da su u njem sadržaji i načela franjevačkoga načina života izvrsno obuhvaćeni i da tako sabrani odgovaraju pravoj franjevačkoj ustanovi.

U osmom dijelu „Franjevačkih izvora“, kao i u pripadajućim „Dodacima“, trećoredska se tematika, kako smo upravo vidjeli, sustavno izlaže u sklopu najvažnijih normativnih dokumenata, no trećoredske su ideje u velikoj mjeri zastupljene i u

prethodnim cjelinama ovoga zbornika, na kojima se, na koncu, i temelje propisi što ih okupljaju spomenuta pravila, počevši od spisā samoga sv. Franje pa sve do Svečevih životopisa i drugih svjedočanstava o njegovu životu. Ovdje ćemo se, međutim, još samo dotaknuti nekoliko sporadičnih kraćih osvrtā na pojedine aspekte nastanka i života Reda, u kojima se Red pokornika izrijekom spominje, a koje, u drugom dijelu „Franjevačkih izvora“, nalazimo u nekoliko Franjinih životopisa.

Tako, primjerice, Julijan Špajerski, u djelu *Vita s. Francisci* (Život sv. Franje), koje je po svemu sudeći nastalo u prvoj polovini tridesetih godina 13. stoljeća, kratko kaže:

„A treći, red znatna savršenstva, zove se redom Pokornika; zajednički klericima i laicima, djevicama, neoženjenima i oženjenima, on spasonosno obuhvaća oba spola.“

O načinu, pak, na koji je došlo do osnutka Reda možemo čitati u tekstu *De inceptione vel fundamento Ordinis* (Početak ili osnutak reda) nepoznatoga Peruđinca, zacijelo Ivana, koji je sastavljen desetak godina poslije Julijanova spisa, a u kojem se, primjerice, navodi kako oženjeni muškarci mole braću da ih pouče kojega se to spasonosnoga puta mogu držati, s obzirom na to da imaju žene koje im ne dopuštaju da ih napuste, na što su braća od takvih ljudi ustrojili red koji se naziva Redom pokornika i dali ga potvrditi od pape.

Sličnu priču o počecima Reda nalazimo u tekstu *Legenda trium sociorum* (Legenda trojice drugova), nastalom između 1241. i 1247. godine, koji je dobio naziv po pismu što su ga braća Leon, Rufin i Anđeo napisali generalnom ministru Krescenciju 1246. godine, a koje rukopisi stavljaju na početak teksta. U njem se kaže kako su se oženjeni muškarci i udane žene, ne mogavši se prema ženidbenom zakonu rastati, prema spasonosnom savjetu braće u vlastitim kućama (*in domibus propriis*) predavali strožoj pokori te se zaključuje kako se po blaženom Franji, savršenu štovatelju Prevetoga Trojstva, Crkva Božja obnavlja u trima redovima, od kojih je svaki, u svoje vrijeme, potvrdio papa.

Najopsežniji, pak, takav ulomak nalazimo u Bernarda Beskoga, manjega brata provincije Akvitanije, pratitelja na putu i tajnika sv. Bonaventure, koji je, prema vlastitim riječima, nakon Serafinskoga Učitelja uzeo pisaljku ne bi li skupio klasje koje je ispalo iz njegova snopa, a kako ne bi iščeznuo ni najmanji dio od tako velike uspomene na svetoga Franju. Njegovo djelo *Liber de laudibus beati Francisci* (Knjiga pohvala blaženoga Franje), nastalo oko 1280. godine, pored sažeta pregleda nekih ranijih legendi, sadrži i vrijedne podatke o Franjinim drugovima te o osnutku triju franjevačkih redova. Razmjerno je, u odnosu prema tekstu posvećenu Manjoj braći, kratak, ali i veoma zanimljiv ulomak koji osvjetljava položaj braće i sestara pozvanih na pokoru u Trećem redu: „Treći je red braće i sestara od pokore, zajednički klericima, laicima, djevicama, obudovjelima i vjenčanima, kojemu je svrha čestito življenje u vlastitim domovima, nastojanje oko pobožnih djela i izbjegavanje svjetovnoga sjaja. Stoga je među njima katkada moguće vidjeti

i vojnike plemiće ili druge, po svjetovnom shvaćanju velike ljude, zamotane u pristale ogrtače od crne kože, u skromnoj odjeći i skromna načina jahanja, gdje s potrebitima tako smjerno prijateljuju da uistinu ne može biti sumnje da se Boga boje. U početku im se dodjeljivao brat za ministra, no sada su po zemljama prepušteni vlastitim ministrima, s tim da ih braća, kao svoju subraću i sinove istoga oca, ipak podupiru savjetima i pomoću. Pri određivanju pravilā i uputa o načinu života njihova Reda, blagopokojni je papa Grgur, koji je tada još bio u nižoj službi i kojega je sa svetim Franjom vezalo blisko prijateljstvo, svetoga čovjeka vrlo zdušno dopunjavao u redakcijskom dijelu posla, kojemu ovaj ne bijaše vičan.“

Konačno, lijepu priču o osnutku Reda nalazimo i u djelu nerazriješena autorstva *Actus beati Francisci et sociorum eius* (Zgode sv. Franje i njegovih drugova), nastalom između 1328. i 1337. godine, a koje pripada među najkasnije tekstove „Franjevačkih izvora“. U poglavlju naslovljenu „Kako je Bog otkrio sv. Klari i bratu Silvestru da sv. Franjo mora propovijedati“ čitamo: „I uze sebi za drugove brata Masea i brata Anđela, svete muževe; dok je išao poput munje u naletu oduševljenja, ne pazeći ni na put ni na stazu, stigloše do naselja koje se zove Cannara, i ondje je propovijedao s tolikom gorljivošću uz čudo s lastavicama, koje su ušutjele na njegovu zapovijed, da su svi stanovnici, muško i žensko, htjeli ostaviti naselje i poći za njim. Sveti im Franjo reče: ‘Nemojte žuriti, već ću vas uputiti što trebate činiti za svoje spasenje.’ I tada naumi osnovati Treći red, da bi se pobrinuo za spas svih ljudi.“

Bibliografija

Franjevački izvori / Fontes Franciscani: spisi i životopisi sv. Franje, svjedočanstva i papinski dokumenti o sv. Franji; spisi i životopisi sv. Klare, dokumenti o sv. Klari; zakonodavni tekstovi Reda braće i sestara od pokore s dodacima: kasnija pravila Trećega svjetovnog reda sv. Franje i pravila Trećega samostanskog reda sv. Franje. 2012. Glavni urednik Pero Vrebac. Sarajevo-Zagreb: Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Prijevod djela: *Fontes Franciscani & Fonti francescane.* Zastupljeni autori: Toma Čelanski, Julijan Špajerski, Henrik Avraški, Ivan Peruđinski, Bonaventura Banjoređijski, Bernard Beski, Leonard Lemmens, Paul Sabatier.

Međunarodni znanstveni skup: Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu (Zagreb, 27. – 28. IX. 2013.) – Raspored rada i sažetci izlaganja / International Scientific Conference: Tertiary Glagolitic Tradition in European Context (Zagreb, 27 – 28 September 2013) – Schedule of Proceedings and Summaries of Contributions. 2013. Ur./eds. Ivan Botica, Tomislav Galović, Kristijan Kuhar. Zagreb: Provincija franjevaca trećoredaca glagoljaša, Hrvatsko katoličko sveučilište, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu/FF-press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Institut za povijest umjetnosti, Staroslavenski institut.

Tertiaries in the *Fontes Franciscani*

The fruits of Francis' teaching, as one of his many biographers puts it, are best visible in the three orders he founded. Besides the first two orders, a considerable amount of space in the „Franciscan Sources“ (*Fontes Franciscani*), a monumental work containing all the fundamental writings of the 800-year-old Franciscan tradition (recently made available in a complete Croatian translation), was given to the Third Order (*Ordo poenitentiae S. Francisci*). The Order is dealt with systematically and exhaustively in Part Eight of the “Franciscan Sources” under the title “Legislative texts of the Order of the Brothers and Sisters of Penance”, where the Third Order of St. Francis is treated as a whole, a united movement that would only later develop into separate secular and regular movements, as well as in the accompanying “Appendices” containing the later Rules of both of these branches. Here one finds the texts *Memoriale propositi* (1221) and the bull *Supra montem* of pope Nicholas IV (1289) and, in addition to several other documents, the later Rules issued by pope Leo XIII (1883) and pope Paul VI (1978) for the Third Order Secular, and by Leo X (1521) and Pius XI (1927) for the Third Order Regular. In addition to the aforementioned most significant normative texts of the Third Order, there are also interesting short sporadic accounts of various aspects of the origin and life of the Order that can be found in the second part of the *Fontes* in several biographies of Francis (e.g. *Vita s. Francisci* by Julian of Speyer, *De inceptione vel fundamento Ordinis* by Giovanni of Perugia, *Legenda trium sociorum* as well as *Liber de laudibus b. Francisci* by Bernard of Besse).

Keywords: tertiary Franciscans (*Ordo poenitentiae S. Francisci*), “Franciscan Sources” (*Fontes Franciscani*).

Ključne riječi: Treći red sv. Franje (*Ordo poenitentiae S. Francisci*), „Franjevački izvori“ (*Fontes Franciscani*).

Teo Radić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3
teoradic@yahoo.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 48

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2016.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 48

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Željko Holjevac

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

RADOVI 48

ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU